

ФЕНОМЕН КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

В умовах реформування освіти, реалізації концепції Нової української школи, утвердження національної ідентичності та громадянської відповідальності особливої актуальності набуває звернення до виховного потенціалу української педагогічної спадщини. Одним із важливих джерел духовно-морального, патріотичного та громадянського виховання є козацька педагогіка, яка увібрала в себе багатовіковий досвід українського народу щодо формування особистості громадянина, патріота, захисника своєї держави.

Сучасні виклики вимагають від української освіти формування стійкої, патріотичної, духовно зрілої та фізично загартованої особистості. Козацька педагогіка є унікальною історичною матрицею виховання, яка базується на цінностях свободи, побратимства, демократизму та здорового способу життя. Її ідеї можуть бути творчо адаптовані до сучасних умов освітнього процесу, сприяючи вихованню відповідальної, ініціативної, соціально активної особистості. І тому її інтеграція в сучасний освітній процес – це не копіювання минулого, а адаптація традиційних цінностей (свободи, рівності, взаємовиручки, поваги до старших і любові до Батьківщини) до реалій ХХІ століття.

Втрата смисложиттєвих дороговказів значною частиною старших поколінь, а, отже, унеможливлення передавання позитивного соціального досвіду дітям і онукам, відсутність системності й цілісності виховання учнів, фрагментарність організації виховної діяльності в закладах освіти, дефіцит форм, методів, технологій виховної роботи щодо формування культури вибору світоглядних, моральних зразків, формування соціокультурної ідентичності учнів, потенціалу громадянської дії у дітей та молоді орієнтують педагогічну спільноту України до відродження й розвитку традицій козацького виховання як виховної системи з доведеною ефективністю. Юне покоління українців має «прийняти історичну естафету вищих духовних надбань нації, жити і діяти на їх основі та примножувати їх з урахуванням викликів теперішнього часу» [11, с. 4].

Українське козацтво як історична спільнота українського народу є уособленням національного характеру, сили й мужності, традиційного вираження його способу життя, діяльності та поведінки, символом невмирущості української нації, її демократичного й вільного існування в колі європейських держав [12; 16]. Відповідно **козацьке виховання** є невід'ємною складовою народної педагогіки в її вершинному вияві, що формувала в юних поколінь українців синівську вірність рідній землі, Батьківщині, народу, виховувала в них незламну силу духу, стійку волю й високу козацьку мораль, лицарські якості. Аналіз козацької виховної традиції показує її продуктивне функціонування й інтенсивний розвиток у сучасних умовах, що потребує належного навчально-методичного й дидактичного забезпечення з урахуванням

особливостей функціонування закладів освіти, вікових та індивідуальних можливостей учнів, інших актуальних соціальних викликів [5; 12].

Основна мета козацького виховання – формування козака-лицаря, мужнього громадянина, захисника рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю, діяльнісним патріотизмом і високим рівнем духовності.

Основні завдання козацького виховання:

- формування в юного покоління українського козацького характеру, світогляду, ідеалів та інших національних і загальнолюдських духовних цінностей;
- формування високих лицарських якостей, патріотизму, інших моральних чеснот, гуманізму, почуття милосердя;
- підготовка фізично загартованих воїнів-захисників рідного народу від чужоземного поневолення, ворожої агресії;
- виховання непримиренності до всього лихого, ворожого гуманній сутності людини, розвиток уміння боротися з такими явищами і долати їх;
- формування готовності до альтруїзму, надання пріоритетності громадським обов'язкам, інтересам української нації, Батьківщини;
- виховання громадян, які б розвивали культуру, економіку та інші сфери життєдіяльності народу на світовому рівні тощо [5].

Історична доба козащини формувала цілісну, суверенну індивідуальність, повноцінну особистість, яка була творцем і володарем самотутніх скарбів духовності.

Лицарська духовність – одне з найвищих досягнень національного генія. Керуючись віковою народною мудрістю, козаки розуміли, що чисті й незамулені національні джерела знань – це могутня і непоборна сила в боротьбі за волю. Суворий спосіб життя козацтва сприяв тому, що їхня система навчання та виховання, бойове мистецтво були якнайтісніше взаємопов'язані з підвищенням загальноморального, культурного, духовного рівня як козацької молоді, так і загартованих у битві козаків. Демократичні і гуманістичні засади козацького життя сприяли постійному духовному розвитку як окремої особистості, так і козацьких громад.

У зміцненні духовних засад козацтва велика роль належала православній вірі. Козаки були глибоко віруючими людьми, шанували і боронили свою віру, збагачували її традиціями культури своїх предків. Бог у свідомості козаків оберігав інтереси України, надавав їм фізичних і духовних сил у боротьбі з численними ворогами.

У духовному житті молоді козацька педагогіка відводила особливу увагу лицарській честі, лицарській звитязі, лицарському милосердю – своєрідним кодексам людського буття.

Кодекс лицарської честі містив такі основні якості особистості:

- любов до батьків, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, товаришуванні, ставленні до Батьківщини, свого народу;
- готовність турбуватися про молодших, зокрема дітей, та людей літнього віку;
- підкреслено шанобливе ставлення до матері, дівчини, жінки, бабусі;

- непохитна вірність ідеям, принципам народної моралі, національним і загальнолюдським цінностям;
- захист свободи і незалежності особистості, народу, держави, єдності та соборності українських земель;
- прагнення робити пожертвування на будівництво храмів, навчально-виховних закладів, просвітніх установ, пам'яток історії та культури;
- готовність проявляти принциповість і непримиренність до зла, аморальності та наступальність у боротьбі з ними;
- здатність цілеспрямовано й систематично розвивати фізичні та духовні сили, зокрема непохитну силу волі і непоборну силу духу, можливості свого організму займатися самопізнанням і самовдосконаленням;
- уміння скрізь і всюди чинити благородно, виявляти доброчинність, лицарські чесноти, глибоку історичну пам'ять, національну гідність і гордість;
- турбота про розвиток національних традицій, звичаїв, обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі, примноження її багатства;
- прагнення зробити якнайбільший особистий внесок у підвищення добробуту рідного народу, його матеріального і духовного рівня.

У козацькій системі навчання та виховання якості лицарської честі гармонійно доповнювалися кодексом лицарської звитяги, який передбачав:

- готовність боротися до загину за волю, честь і славу України;
- нехтування небезпекою, коли справа стосується життя рідних, друзів, побратимів, долі матері-України;
- презирство і ненависть до ворогів, прагнення визволити рідний край від завойовників;
- уміння доводити неспроможність ворожих ідей і теорій, спрямованих на послаблення української держави при тлумаченні національної свідомості і самосвідомості, на встановлення національної несправедливості та нерівності;
- здатність захищати за будь-яких обставин рідну мову, культуру, мистецтво, духовні традиції, гідність і гордість свого та інших народів;
- героїзм, подвижництво у творчій праці і в бою в ім'я свободи і незалежності України;
- захист свого права бути господарем на рідній землі, володарем національних багатств, готовність нікому не давати на поталу своєї матерізми і дідизми;
- здатність і готовність займатися постійно, зокрема і в години можливого лихоліття, народотворчою і націотворчою діяльністю, будівництвом і зміцненням Української держави.

У часи Козацької республіки існував кодекс моральних заповідей, цінностей, козацької честі, яким послуговувались не тільки січові, сотенні, полкові школи, Острозька і Києво-Могилянська академії, а й українські сім'ї.

Цей кодекс отримав назву «**Лицарська регула**» (від слова регулювати) і звучав так: «Не рухай чужого майна і не втручайся в чужі справи, але не дозволяй втручатися й у твої; поради слухай, але май свою думку, а якщо щось почав робити, то роби, не дозволяй собі кинути початої справи ні через важкість, ні зі страху; нікому не нав'язуйся зі своєю думкою, але нікому не дозволяй зневажати її; у своєму житті не будь лозиною, що гнеться у той чи інший бік; перед нижчими не задирай голову, а перед вищими не гнись дугою;

на людські діяння дивися, а за свої відповідай перед Богом і самим собою. Живи по-Божому».

На таких високих, чистих, чесних моральних засадах українці виховували молодь упродовж століть.

Сьогодні, коли ми говоримо про практичний інструментарій упровадження козацької педагогіки в освітній процес сучасного закладу освіти, варто спиратися на модернізовані козацькі принципи:

- *Принцип народності та патріотизму.* Інтеграція національного компонента в усі предмети; відхід від формалізму на користь живого краєзнавства й волонтерства. Виховання на прикладах героїчного минулого українського козацтва та подвигах сучасних Захисників і Захисниць України (живий зв'язок поколінь).

- *Принцип побратимства.* Розвиток емпатії, формування культури командної взаємодії, взаємодопомоги у класному колективі, протидія булінгу (принцип «один за всіх і всі за одного»).

- *Принцип демократизму (козацьке коло).* Створення дієвого учнівського самоврядування, де голос кожного ліцеїста/школяра є почутим.

- *Принцип природовідповідності.* Врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, розвиток їхніх природних нахилів (як це робили в козацьких школах джур). Проведення занять на свіжому повітрі (зелені класи), екологічне виховання, повага до біологічного ритму дитини.

- *Принцип гармонії духу і тіла.* Поєднання інтелектуального, морального розвитку з активним фізичним вихованням.

Крім того, козацьку педагогіку варто інтегрувати наскрізно у всі предмети: історію та громадянську освіту (дослідження козацької демократії – Конституція П. Орлика, аналіз військового мистецтва, вивчення регіональної козацької історії); українську літературу (аналіз образів козаків, козацьких дум та пісень, написання есе на тему «Що означає бути козаком сьогодні?»); Захист України та фізичну культуру (ознайомлення з козацьким бойовим мистецтвом (елементи бойового гопака, хортингу), вивчення козацької тактики розвідки та маскування); математику та природничі науки (розв'язування текстових задач з козацьким сюжетом (розрахунок провізії, логістика походів, топографія).

Організація сучасного козацького простору в закладі освіти має бути спрямована на створення світлиць/куточків слави, де оформлення інтерактивних зон стає своєрідним хабом, в якому козацька історія перегукується з сучасною боротьбою України за незалежність. Крім того, діджиталізація (творення учнями QR-кодів на стінах закладу, які ведуть на відеолекції про козацьких гетьманів, віртуальні екскурсії островом Хортиця або подкасти про козацькі символи) дає широкий простір застосування ІКТ та ІШ в освітньо-виховному просторі закладу освіти.

Класифікація методів козацького виховання базується на загальноновизнаній у психолого-педагогічній науці теорії діяльності [2; 17], що враховує специфіку виховання на козацьких традиціях у сучасних умовах:

- *методи формування патріотичної свідомості, поглядів і переконань:* розповіді, бесіди, лекції, диспути, особистий приклад, переконання, громадської думки тощо;

- *методи організації практичної діяльності та формування особистого досвіду поведінки:* педагогічна вимога, доручення, вправи та вишколи, привчання, виховні ситуації;

- *методи стимулювання й мотивації діяльності та поводження:* змагання, заохочення, перспективи;

- *методи самовиховання та самопідготовки:* самозобов'язання, самопереконавання, самопостереження, самоконтролю, самозвіт.

Дієвими засобами та формами упровадження козацького виховання дітей та учнівської молоді в освітній діяльності закладів освіти [1; 5] сьогодні є:

- поглиблене вивчення матеріальної й духовної культури, військового мистецтва та мілітарної історії українського козацтва у процесі вивчення шкільних навчальних предметів, позакласної роботи та позашкільної освіти;

- акумуляцію кращих практик організації козацького виховання виховними системами закладів освіти, розвиток традицій козацького самоврядування;

- розширення мережі гуртків, творчих об'єднань, клубів козацько-лицарського спрямування («Джура», «Козацька школа», «Лицарська звитяга», «Хортинг»);

- участь у військово-патріотичних іграх, фестивалях, вишколах (Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура»), Національній дитячо-юнацькій військово-спортивній грі «Хортинг-Патріот», Всеукраїнському фізкультурно-патріотичному фестивалі школярів України «Козацький гарт» тощо);

- урочисте відзначення впродовж навчального року державних і народних свят, пам'ятних дат, пов'язаних з українським козацтвом та його визначними діячами;

- відродження й популяризацію козацьких традицій тіловиховання (загартування повітрям і водою, фізичний розвиток), раціонального харчування й рухової активності;

- залучення дітей до фізкультурно-спортивної діяльності (перетягування линви, боротьба на руках, боротьба на колоді, пересування на діжці, метання списа, метання булави) та козацьких бойових мистецтв (хортингу, бойового гопака, Спасу);

- вивчення та відтворення козацьких мистецьких традицій (кобзарства, лірництва, гуртового співу, танцю), проведення творчих заходів (мистецьких виставок, концертів-лекцій, літературних світлиць, конкурсів пісні та танцю, міні-вистав), що популяризують духовну культуру українського козацтва;

- відродження й використання атрибутики й символіки українського козацтва;

- організацію пошукової та науково-дослідницької діяльності учнів щодо вивчення невідомих або малодосліджених сторінок історії козащини, її визначних діячів, здобутків матеріальної й духовної культури;

- проведення навчальних екскурсій до об'єктів історичної й культурної спадщини українського козацтва (історичних, краєзнавчих, географічних, етнографічних), пам'ятних місць і музеїв (місцевих краєзнавчих

музеїв, національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви», Державних історико-культурних заповідників міста Дубно і Острога);

- налагодження співпраці та соціального партнерства з козацькими організаціями (Радою козацьких отаманів України, Громадським об'єднанням «Всеукраїнський молодіжний клуб «Джура», Українським дитячо-юнацьким товариством «Січ» та іншими), федераціями сучасних козацьких єдиноборств (Українською федерацією хортингу, Міжнародною федерацією бойового гопака, Всеукраїнською федерацією «Спас») та інше.

Крім того, використання методів живого прикладу (наставництва, тобто залучення до зустрічей з учнями сучасних ветеранів ЗСУ, волонтерів, громадських діячів як носіїв новітнього козацького духу), козацької сугестії (психотренінгу, де йде використання прийомів саморегуляції, дихальних вправ, козацьких руханок для зняття стресу та формування внутрішньої впевненості); прийому «Виклик» (Challenge, створення ситуацій успіху через подолання дозованих труднощів (смути перешкод, інтелектуальні батли, хакатони) дасть можливість поглибити знання учнів, мотивуватиме їх жити, працювати в рідній країні, а якщо потрібно, то і захищати її.

Важливим в реалізації засад козацької педагогіки залишається питання місця педагога в цій системі. Насамперед, варто переосмислити роль учителя. Адже тут він не контролер, а старший козак, наставник (виховник), який веде за собою власним прикладом.

Обов'язково варто залучати батьків та громаду, адже спільні з батьками козацькі квести, благодійні ярмарки на підтримку ЗСУ, волонтерські акції (принцип козацької толоки – спільної праці для загального блага) несуть живий приклад спільноті.

Діяльнісний підхід у вихованні – це актуально і потужно. Замість нудних лінійок, лекцій, бесід – дебати щодо рішень гетьманів, історичні реконструкції, інтерактивні вікторини (на базі Kahoot/Quizizz), квести.

І саме головне, пам'ятаймо – козацтво це не лише вишиванки та шаровари, це насамперед світогляд, внутрішня свобода, критичне мислення та відповідальність.

Тому, аби учні дійсно стали патріотами та вмотивованими громадянами своєї держави, доцільно проводити такі заходи:

- урочисті посвяти учнів у козачата та джури козацькі;
- урочисті відкриття Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»);
- уроки, навчальні заняття з елементами історичної реконструкції («Ще як були ми козаками», «Лине слава козацька із далеких віків», «Не журися, козаче, нехай ворог плаче!», «Від звичаїв козацьких – до вишколів солдатських»);
- круглі столи, дискусійні майданчики, учнівські конференції («Козацька держава – наша гордість і слава!», «Козацька героїка захисників України», «Дух козацтва – український дух»);
- усні журнали («Україна – славний край козацький!», «Слава козацька не вмере, не поляже, а про себе розкаже!», «Козацька слава не погасне як образ дорогий і ясний», «Історія козаків для маленьких дітлахів»);

- уроки мужності, зустрічі із воїнами ЗСУ та ветеранами війни, представниками козацьких, громадських і волонтерських організацій («Батьківщину-мати умій захищати!», «Від козака – до сучасного захисника»);
- спортивні ігри та естафети («Козацькі забави», «Козацький гарт», «Лицарська звитяга», «Шлях козака-характерника», «Ігри патріотів»);
- показові виступи і змагання з козацьких бойових мистецтв (хортингу, бойового гопака, Спасу);
- патріотичні флешмоби («За волю, за віру, за честь України я буду невтомно стояти до загибелі!», «Щоб козацька слава повік не пропала», «Хай у серці кожної дитини живе любов до України!»);
- інтелектуальні ігри та вікторини («Козак мовчить, а все знає», «До булави треба голови», «Скринька козацької мудрості»);
- квести і змагання на туристсько-спортивній смузі перешкод за козацькою легендою («Дорога на Січ», «Козацькі таємниці», «Мандри до козацьких скарбів»);
- конкурси малюнків, музичної й літературної творчості («Козацька мистецька ватра», «І понесе луна гучне козацьке слово», «Взяв би я бандуру...», «Козацькі долі, наче вітер в полі»);
- міні-вистави, театралізовані дійства («Козацькі байки», «Запорожці пишуть листа турецькому султану», «Європейські пригоди запорозьких козаків»);
- майстер-класи із козацьких промислів, мистецьких і кулінарних традицій («Ярмарок майстрів», «Свято козацького кулешу»);
- навчальні екскурсії до об'єктів історичної й культурної спадщини (краєзнавчих, географічних, етнографічних та історичних), пов'язаних із українським козацтвом;
- віртуальні подорожі та екскурсії («Козацька мужність і відвага крізь віки», «Козацькі клейноди», «Козацькими шляхами»);
- перегляд мультиплікаційних, художніх і науково-популярних фільмів про українське козацтво («Запорожці-козаки були славні вояки», «Україна козацька: шлях крізь віки», «Лицарі козацької звитяги»);
- книжкові виставки та експозиції («Володарі гетьманської булави», «Тої слави козацької повік не забудем!...», «Слава козацька не вмере, не загине!...»);
- виготовлення оберегів і вітальних листівок для українських воїнів («Козацький оберіг», «Захисник України – гордість моєї країни!»);
- покладання квітів до пам'ятних знаків і пам'ятників видатним діячам козацької доби, українського державотворення, борцям за свободу й незалежність України.

Упровадження даних рекомендацій дозволить: підвищити рівень мотивації щодо вивчення історії та культури України, сформувати стійкі патріотичні переконання та готовність до захисту держави, зменшити рівень булінгу в закладі через розвиток козацького побратимства та взаємовиручки, розвинути навички лідерства та учнівського самоврядування.

Козацька педагогіка є потужним ресурсом сучасної освіти, що поєднує національні традиції з актуальними освітніми підходами. Її творче

використання дозволяє формувати компетентного, відповідального, патріотично налаштованого громадянина України, здатного успішно діяти в сучасному суспільстві та брати участь у розбудові повоєнної держави.

Козацьке педагогічне надбання – це безцінна скарбниця народного досвіду, використання якого в наш час необхідне для виховання здорової нації.

Практичний інструментарій щодо відзначенню в закладах освіти 375-річчя Берестецької битви

Цьогоріч виповнюється 375 років від дня битви під Берестечком (18–30 червня 1651 року) – однієї з наймасштабніших і найвідоміших битв Національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття під проводом Богдана Хмельницького.

Битва під Берестечком посідає особливе місце в історичній пам'яті українського народу як символ мужності, незламності духу, жертвності та прагнення до свободи. Незважаючи на складні обставини та поразку українського війська, події під Берестечком стали важливим уроком державотворення, військової організації та національної єдності.

В умовах російсько-української війни особливого значення набуває формування історичної пам'яті молодого покоління, усвідомлення нерозривного зв'язку між боротьбою українців за свободу в минулому та сучасним захистом незалежності України.

І тому сьогодні, в переддень відзначення 375-річчя битви під Берестечком, питання основних цінностей козацької педагогіки: **волі, честі, гідності, патріотизму, духовності, відповідальності, побратимства та служіння Україні** набирає особливої ваги.

Битва під Берестечком транслює нам сухі дати та цифри, а козацька педагогіка зміщує фокус на **людину у виняткових обставинах**. Берестечко розглядається як найвищий іспит козацького побратимства, самоорганізації та військового гарту.

Головний меседж події: «Від козацького побратимства – до сучасної згуртованості». Ми акцентуємо увагу учнів не на тому, *як козаки програли тактично*, а на тому, *як вони вижили та перемогли ментально* завдяки своїм цінностям. Варто поглянути на подію через призму військового мистецтва, стійкості та соборності.

Ключові козацькі чесноти (виховні заповіді), які актуалізує Берестечко:

- **Побратимство (взаємодопомога):** готовність прикрити друга, робота в команді (як козаки, що тримали оборону на болотах).
- **Військова демократія (самоорганізація):** вміння обрати лідера у критичний момент (обрання Івана Богуна наказним гетьманом в оточеному таборі) та підкорятися спільній стратегії.
- **Стійкість духу (атараксія/козацьке характерництво):** здатність не панікувати в оточенні, зберігати холодний розум.

Крім того, при підготовці уроків, позакласних заходів важливо тримати фокус на чотирьох ключових тезах:

1. *Масштаб та європейський контекст.* Це була одна з найбільших сухопутних битв XVII століття в Європі (загалом брало участь близько 200–250 тисяч людей).

Важливо показати, що Україна тоді була в центрі загальноєвропейських геополітичних процесів.

2. *Урок єдності та солідарності.* Під Берестечком козацьке військо зіткнулося зі зрадою кримського хана Іслам-Гірея III, який не лише відступив, а й забрав із собою в полон Богдана Хмельницького.

Це чудовий історичний приклад для розмови про те, як внутрішні чвари, відсутність надійних союзників та порушення домовленостей руйнують державність.

3. *Героїзм оборони та військовий геній Івана Богуна.* Замість акценту на поразці, варто підкреслити подвиг козаків, які опинилися в облозі в болотах. Наказний гетьман Іван Богун виявив блискучий талант: організував переправи через болото (з возів, кожухів, мішків) і вивів більшу частину війська з оточення.

Це перемога духу та військової інженерії.

4. *Тяглість традиції боротьби.* Провести паралелі між козаками 1651 року та сучасними Силами оборони України. Тоді, як і зараз, українці виборювали право на власну державу проти переважаючих сил, демонструючи винахідливість та запеклий опір.

Під час проведення заходів важливо розглядати битву під Берестечком як складову тривалої боротьби українського народу за право на самовизначення, свободу та власну державу. І залежно від віку учнів, формат краще змінювати від ігрового до дослідницького:

Для початкової та середньої школи (1–9 класи)

1. *Історичний сторітелінг «Подвиг трьохсот».* Розповідь про легендарний загін козаків (за різними джерелами, біля 300 воїнів), які залишилися прикривати відступ основних сил на острові Журавлиха і відмовилися здатися в полон, пропонуючи натомість золото.

2. *Віртуальна екскурсія.* Перегляд відеоматеріалів або 3D-туру Національним історико-меморіальним заповідником «Поле Берестецької битви» (с. Пляшева).

3. *Козацькі квести.* Інтерактивні ігри на тему козацьких винаходів (табір із возів, «крилаті» козацькі човни, розвідка).

4. *Замість урочистих лінійок – запалення вогню (або свічки пам'яті) та читання уривків поеми «Берестечко» Ліни Костенко під акустичний супровід.*

Для старшої школи

1. *Круглий стіл або дебати: «Берестечко 1651: поразка на полі бою чи перемога українського духу?».*

2. *Аналітична лабораторія «Анатомія зради»:* розбір геополітичних інтересів Кримського ханства, Речі Посполитої та Гетьманщини у 1651 році. Чому хан відступив? Які були наслідки (Білоцерківський мирний договір)?

3. *Презентація-дослідження «Зброя та тактика»:* порівняння козацького тактичного табору (вагенбургу) та польської гусарії.

4. *І головне питання для обговорення: «Як піднятися після поразки і йти далі?».*

Методичні поради для педагогів

1. *Уникайте сухої дидактики.* Не змушуйте зазубрювати кількість загиблих. Говоріть про *цінності*. Чому 300 козаків добровільно залишилися на острові й відмовилися від грошей та життя, які їм пропонували поляки в обмін на капітуляцію? (Честь, свобода, вірність присязі).

2. *Варто відмовитися від надмірної демонізації татар.* Важливо пояснити прагматично: Кримське ханство діяло у власних геополітичних інтересах (їм не потрібна була ні надто сильна Польща, ні надто сильна козацька Україна, тому вони балансували).

Це вчить учнів критичному мисленню, а не просто пошуку винних.

3. *Проводьте містки в сьогодення.* Козацька педагогіка жива лише тоді, коли вона актуальна. Порівнюйте захисників Берестечка з оборонцями Азовсталі, Донецького аеропорту чи Бахмута. Запитуйте дітей: «Які риси характеру козаків ми бачимо у сучасних воїнів ЗСУ?».

4. *Використовуйте символіку.* Заохочуйте створення учнями власних емблем, прапорів, роїв (класів), гасел, які б базувалися на вивченні Берестецької битви.

5. *Не подавайте битву як кінець Хмельниччини.* Уже за кілька місяців після Берестечка, у битві під Білою Церквою, Хмельницький зупинив польський наступ, а у 1652 році під Батогом козаки взяли реванш, повністю розгромивши польську армію.

Берестечко – це лише важкий епізод, який не зламав хребет революції.

Відзначення 375-річчя битви під Берестечком має стати важливою складовою національно-патріотичного виховання дітей та молоді, сприяти усвідомленню ними героїчного минулого українського народу, розумінню цінності свободи та незалежності, формуванню активної громадянської позиції й відповідальності за майбутнє України.

Список використаних джерел

1. Білик С. В. Нащадки козацької слави. Організація національно-патріотичного виховання молодших школярів на військово-козацьких традиціях / С. В. Білик. – Харків : Вид. група «Основа», 2015. – 176 с.

2. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посібник / уклад. М. Зубалій, В. Івашковський, О. Остапенко, М. Тимчик, Б. Шаповалов, З. Діхтяренко, І. Білоцерківець. – К. : Паливода А. В., 2016. – 232 с.

3. Гаврилюк В. Козацьке виховання та засоби його актуалізації в умовах освітніх змін і суспільних викликів. Народна освіта. 2020.

URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=54555 (дата звернення: 10.06.2026).

4. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 10.06.2026).

5. Кузь В. Г. Українська козацька педагогіка і духовність / Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Губко О. Т. – Умань, 1995. – 220 с.
6. Лозко Г. Козацька педагогіка патріотизму про лицарський гарт української молоді // *Українознавство*. 2024. № 4 (93). С. 255–266.
7. Михальчук М. Формування у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини на заняттях фізичного виховання провідними ідеями козацької педагогіки // *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2024. Вип. 1. С. 90–103.
8. Мошаренкова Т. Сутнісна характеристика козацького укладу життя в контексті формування світогляду захисника Батьківщини // *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2024. Т. 37. № 2. С. 106–126.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках».
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.06.2026).
10. Приймак В. О., Калитка С. В., Романова В. І., Ходаковська Т. В. Аксіологічний підхід у вихованні школярів та досвід фізичного і морального виховання запорізьких козаків // *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2024. № 3. С. 48–54.
11. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. – К., 2018. – 40 с.
12. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка : витоки, духовні цінності, сучасність : навчальний посібник / Ю. Д. Руденко, О. Т. Губко. – К. : МАУП, 2007. – 342 с.
13. Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства : розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі / Ю. Фігурний. – К. : Вид. дім «Стилос», 2004. – 308 с.
14. Швидун В. М. Козацька педагогіка в сучасній українській освіті // *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та психологія*. 2026. №1. С.321-325.
15. Шнайдрок О. В. Засоби козацької педагогіки у сучасному закладі освіти.
URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100ae4n-8b9b.docx.html> (дата звернення: 17.02.2026).
16. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3-х томах / Д. І. Яворницький ; АН УРСР, Археограф. комісія, Ін-т історії. – К. : Наукова думка, 1990. – Т. 1. – 320 с.
17. Ягупов В. В. Військове виховання : історія, теорія і методика : навч. посіб. / [В.В. Ягупов, С.Г. Єрохін, В.Л. Кирик та ін.] ; за ред. В. В. Ягупова. – К. : «Graphic&Design», 2000. – 560 с.

